УДК 340.12:115
DOI https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.3.12

Ковальчук Назар Сергійович
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
Національного університету «Острозька академія»
вул. Семінарська, 2, Острог, Україна
orcid.org/0009-0003-4527-8129

ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР ЗАКОННОСТІ У ПРАВОВЛАДДІ

Актуальність проблеми. *Законність як складник правовладдя традиційно розглядається у статичному вимірі як формальна відповідність дій публічної влади приписам чинного права. Поза увагою здебільшого залишається темпоральна складова цієї вимоги, адже право діє не лише у просторі своєї юрисдикції, а й у часі. Відповідно, питання про те, яка саме норма визначає правові наслідки конкретного факту, залишається не менш актуальним, ніж питання про існування самої норми. Згадана проблема набуває особливої гостроти в умовах воєнного стану та очікуваної повоєнної трансформації українського правопорядку. Темпоральна визначеність меж законодавчих обмежень і перехідних механізмів стає практичною, а не суто доктринальною вимогою.*

Мета дослідження *полягає у філософсько-правовій концептуалізації темпорального виміру законності у структурі правовладдя, систематизації темпоральних режимів дії правової норми та виявленні проблемних зон їх реалізації в українській теорії і практиці.*

Методи дослідження*. Застосовано історико-правовий метод для реконструкції генези принципу неретроактивності, порівняльно-правовий метод для зіставлення конституційних моделей заборони зворотної дії закону, формально-догматичний аналіз юридичних позицій Конституційного Суду України, системно-структурний метод для впорядкування темпоральних режимів дії норми, а також аналіз практики Європейського суду з прав людини та Суду ЄС.*

Результати дослідження. *Систематизовано три темпоральні режими дії правової норми (зворотний, негайний і перспективний), що утворюють концептуальну основу аналізу законності в часі. Виявлено звуженість конституційної моделі заборони зворотної дії закону в Україні порівняно з окремими європейськими аналогами. Проаналізовано розвиток юридичних позицій Конституційного Суду України щодо правової визначеності від рішення 1997 року до сучасної практики. Обґрунтовано, що дія в часі рішень органу конституційної юрисдикції залишається недостатньо теоретично опрацьованою проблемою. Показано, що європейські стандарти (стаття 7 Конвенції, доктрина Суду ЄС, принцип lex mitior) поєднують стабільність із визнаними винятками. Встановлено, що умови воєнного стану й перехідного правосуддя вимагають додаткового унормування темпоральних меж дерогацій та перехідних заходів.*

Ключові слова: *законність, правовладдя, темпоральний вимір права, правова визначеність, заборона зворотної дії закону, принцип lex mitior, Конституційний Суд України, воєнний стан.*

Вступ. Законність як складник правовладдя традиційно у вітчизняному науковому дискурсі розглядається у статичному вимірі як формальна відповідність дій публічної влади приписам чинного права [1]. Однак слід зауважити, що сама ця категорія, узята поза часовим контекстом, не вичерпує змісту вимоги, за якою діяльність держави, її органів та посадових осіб має спиратися виключно на право. Право діє у просторі своєї юрисдикції, у колі своїх адресатів та у часі. Відповідно, питання про те, яка саме норма визначає правові наслідки конкретного факту чи діяння, залишається не менш актуальним, ніж питання про саме існування норми. Темпоральна складова законності виявляє внутрішню суперечність, притаманну самій ідеї правовладдя. Стабільність регулювання і захист довіри особи до вже набутого правового становища вимагають, щоб публічна влада утримувалася від зміни правил «заднім числом». Водночас право

© Ковальчук Н. С., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

як соціальний регулятор мусить зберігати здатність розвиватися, реагуючи на нові суспільні виклики, а це неминуче призводить до заміни одних норм іншими.

Вітчизняний дослідник М. Козюбра зараховує принцип правової безпеки і захисту довіри громадянина до надійності свого правового становища до найважливіших вимог, спільних як для континентальної доктрини «Rechtsstaat», так і для англосаксонської традиції «Rule of law». Науковець звертає увагу, що особа повинна бути впевненою в тому, що її правове становище залишатиметься стабільним і в майбутньому не погіршуватиметься [2]. На перетині згаданих двох векторів (стабільності та оновлюваності права) і формується проблема темпорального виміру законності, яка й дотепер не отримала в українській правничій науці системного осмислення як самостійний предмет аналізу, незважаючи на наявні розрізнені напрацювання щодо окремих її аспектів (заборони зворотної дії закону, дії в часі рішень органів конституційної юрисдикції, темпоральних меж дерогацій в умовах воєнного стану). Актуальності зазначеній проблематиці додає те, що Україна одночасно перебуває в стані війни, який об'єктивно вимагає оперативного оновлення законодавства, та готується до повоєнної трансформації правопорядку, коли питання про темпоральні межі перехідних правових механізмів набуде першочергового практичного значення.

Мета статті полягає у філософсько-правовій концептуалізації темпорального виміру законності як структурного складника правовладдя та у систематизації темпоральних режимів дії правової норми, що дає змогу виявити проблемні зони їх реалізації в українській теорії і практиці.

Досягнення мети зумовлює виконання таких завдань:

1) реконструювати історико-доктринальні витоки заборони зворотної дії несприятливих правових приписів та систематизувати темпоральні режими дії правової норми;

2) проаналізувати конституційну модель заборони зворотної дії закону в Україні та простежити еволюцію юридичних позицій Конституційного Суду України щодо правової визначеності, включно з проблемою дії в часі його власних рішень;

3) зіставити вітчизняну модель темпоральної законності з європейськими стандартами, статтею 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, доктриною правової визначеності Суду Європейського Союзу та принципом lex mitior;

4) визначити специфіку прояву темпорального виміру законності в умовах воєнного стану та окреслити його значення для перехідного правосуддя в контексті повоєнного відновлення правовладдя в Україні.

Методи дослідження. Методологічний інструментарій дослідження вибудовується через поєднання кількох дослідницьких стратегій, поєднання яких забезпечує цілісний філософсько-правовий аналіз теми. Історико-правовий метод застосовано для реконструкції генези принципу неретроактивності від римського права до сучасних конституційних моделей. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення конституційного регулювання заборони зворотної дії закону в Україні з відповідними положеннями конституцій інших держав. Формально-догматичний та герменевтичний аналіз застосовано до юридичних позицій Конституційного Суду України, практики Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу з метою виявлення змістового наповнення категорій законності й правової визначеності. Системно-структурний метод використано для впорядкування темпоральних режимів дії правової норми у вигляді цілісної типології. Елементи компаративного аналізу застосовано також для розгляду співвідношення вітчизняної та європейської моделей темпоральної законності в умовах воєнного стану й перспективи повоєнного відновлення правовладдя.

Результати дослідження. Передумови заборони надання зворотної сили несприятливим правовим приписам сягають римського права, у межах якого принцип незворотності дії закону в часі (lex ad praeterita non valet) сформувався як противага сваволі законодавця, здатного погіршувати становище осіб за дії, які на момент їх вчинення вважалися правомірними.

Я. Кривой та Ш. Матос, простежуючи генезу принципу неретроактивності, показують, що вже Цицерон обґрунтовував необхідність покладатися на закони саме тому, що особа розраховує на незмінність державної позиції щодо вже вчиненого нею діяння. Таке очікування

забезпечувало рівність усіх перед правом, гарантуючи передбачуваність і правову визначеність [3]. Ідея, за якою новий акт за загальним правилом не повинен зачіпати вже набуті права, знайшла подальше догматичне оформлення у так званій феодосіанській нормі, названій на честь імператора Феодосія II. Згадана норма встановлювала, що закон діє на майбутнє, якщо законодавець прямо не надав йому зворотної дії. Слід зауважити, що згодом ця настанова була відтворена в кодексі Юстиніана [4].

Вітчизняна теорія права розрізняє три темпоральні режими дії правової норми, які утворюють концептуальну основу аналізу законності в часі. О. Пушняк визначає зворотну дію як поширення норми на одномоментні факти, права та обов'язки, що вже припинилися до набуття нею чинності; негайну дію дослідник розглядає як поширення норми на права та обов'язки, які існують, але не є завершеними на момент набуття нею чинності; перспективну дію пропонується розглядати як поширення норми виключно на факти, права та обов'язки, що виникають після набуття нею чинності [5]. Варто підкреслити, що розрізнення негайної й перспективної дії дає змогу відрізнити ситуацію, коли новий припис регулює вже наявне, але не завершене правовідношення, від ситуації, коли він застосовується лише до відносин, які виникнуть у майбутньому (див. табл. 1).

Таблиця 1

Темпоральні режими дії правової норми

Режим дії	Об'єкт поширення	Момент виникнення юридичних наслідків	Приклад закріплення
Зворотна (ретроактивна) дія	Факти, права та обов'язки, що виникли й припинилися до набрання нормою чинності	Наслідки виникають так, ніби норма існувала на момент виникнення відносин	Пом'якшення чи скасування відповідальності особи (ч. 1 ст. 58 Конституції України)
Негайна дія	Права та обов'язки, що існують, але не завершені на момент набрання нормою чинності	Норма застосовується до ще не завершеної частини правовідношення	Дія процесуального закону щодо незакінчених проваджень
Перспективна дія	Факти, права та обов'язки, що виникають після набрання нормою чинності	Норма не зачіпає відносини, що виникли раніше	Правило «час керує дією» (tempus regit actum)

Джерело: систематизовано автором на основі [5; 6]

Конституція України закріплює загальне правило про відсутність зворотної дії законів та інших нормативно-правових актів у часі, встановлюючи виняток лише для випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [6]. Аналіз практики тлумачення згаданої норми Конституційним Судом України дозволяє виявити щонайменше дві системні проблеми, на які звертає увагу В. Панкратова:

– сфера дії винятку є звуженою, оскільки поширюється лише на закони, що скасовують чи пом'якшують юридичну відповідальність, залишаючи поза увагою випадки, коли новий акт покращує правове становище особи в інший спосіб;

– за буквальним тлумаченням Конституційного Суду України дія цього припису обмежена фізичними особами. Водночас конституції низки держав (Португалії, Словенії, Азербайджану) формулюють заборону зворотної дії ширше, поширюючи її на фізичних та юридичних осіб, а в окремих випадках прямо допускають зворотну дію нормативних актів, які покращують правове становище суб'єкта незалежно від питання відповідальності [4].

Окремої уваги заслуговує і те, що формування юридичної позиції Конституційного Суду України щодо правової визначеності як складника законності відбувалося поступово і безпосередньо пов'язане з темпоральною проблематикою. О. Богатюк, аналізуючи практику Суду за 1997–2005 роки, зазначає, що вперше принцип правової визначеності отримав опосередковане тлумачення в Рішенні від 13 травня 1997 року № 1-зп, де він розглядався крізь призму

загального принципу права, який гарантує правову стабільність саме через заборону зворотної дії законів у часі. Однак Суд у цьому й наступних актах так і не сформулював прямої дефініції правової визначеності, обмежившись фіксацією її елементів, передусім стабільності та передбачуваності [7]. Подальший розвиток цієї юридичної позиції відбувся в Рішенні Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005, у якому Суд прямо пов'язав конституційні принципи рівності й справедливості з вимогою визначеності, ясності та недвозначності правової норми, наголосивши, що інше не забезпечує її однакового застосування, допускає необмежене трактування у правозастосовній практиці та неминуче призводить до сваволі [8].

Питання про самостійний чи похідний характер правової визначеності стосовно законності й правовладдя загалом залишається предметом наукової дискусії. Л. Луць зазначає про співіснування двох підходів у сучасній практиці. У межах першого правова визначеність становить виключно складову частину верховенства права. У межах іншого підходу вона розглядається як самостійний загальний принцип права, притаманний, зокрема, праву Європейського Союзу [9].

П. Гуйван, своєю чергою, наголошує, що визначеність має стосуватися передусім правової норми як вихідного елемента юридичного регулювання і повинна досягатися як на стадії правотворення, так і на етапі правозастосування, включаючи такі складники, як законність очікувань суб'єктів права, неправомірність розширення дискреційних повноважень органів влади та неможливість застосування судами нечинних чи офіційно не оприлюднених актів [10]. Саме тут, на думку автора, проходить лінія, що з'єднує законність і правову визначеність через темпоральність. Законність вимагає, щоб правові наслідки факту оцінювалися за нормою, чинною на відповідний момент. У той же час, правова визначеність вимагає, щоб саме ця темпоральна прив'язка була заздалегідь передбачуваною і стабільною для адресата норми.

Міжнародно-правовий аспект темпоральної законності найповніше розкривається у принципі «немає злочину без закону, немає покарання без закону» (nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege), закріпленому статтею 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Фахівці Європейського суду з прав людини щодо цієї статті звертають увагу, що особа має бути заздалегідь поінформована про правові наслідки своєї поведінки. Відповідно, це охоплює передбачуваність закону та незастосування у зворотному напрямку, передусім щодо кримінального законодавства [11]. Мірило правовладдя, ухвалене Венеційською Комісією, конкретизує згаданий стандарт, вказуючи, що поза межами кримінальної сфери зворотне обмеження прав чи покладення нових обов'язків може бути допустимим, але лише за умови, що воно відповідає публічному інтересу та принципу домірності, зокрема й у темпоральному вимірі [12].

Водночас саме в кримінально-правовій площині виникає визнаний виняток із заборони ретроактивності — принцип lex mitior, що передбачає зворотну дію більш м'якого кримінального закону; Європейський суд з прав людини визнав цей принцип складовою статті 7 Конвенції у справі Scoppola v. Italy, і цей виняток не підриває загального правила, а навпаки, підтверджує його гуманістичну спрямованість.

У доктрині права Європейського Союзу темпоральний аспект правової визначеності отримав окреме теоретичне опрацювання. Дж. ван Мербек звертає увагу на тісний зв'язок між часом і правовою визначеністю, наголошуючи, що більшість вимог правової визначеності (передбачуваність, неретроактивність, перехідні заходи) мають виразно часову природу. Більше того, сам розвиток практики Суду ЄС демонструє поступовий перехід від формальної визначеності до довіри як більш складної, дискурсивної категорії [13].

Е. Пауніо, спираючись на дискурсивну теорію права Ю. Габермаса, показує, що правова визначеність у праві Європейського Союзу не може бути зведена до самої лише передбачуваності процедури, оскільки телеологічне тлумачення, яким послуговується Суд ЄС, регулярно вступає в напругу з вимогою стабільності; авторка обстоює позицію, за якою легітимність рішення забезпечується поєднанням процедурної передбачуваності та раціонально прийнятної, прозорої аргументації [14].

Цікавим буде зазначити, що напруга між стабільністю та гнучкістю темпоральної законності яскраво проявилася в рішенні Великої палати Суду ЄС у справі Lin (справа C-107/23 PPU),

проаналізованому Ф. Пейроне. Суд ЄС дійшов висновку, що принцип верховенства права Європейського Союзу вимагає від національних судів незастосування національного стандарту захисту основоположних прав тоді, коли застосування принципу «більш м'якого закону» (lex mitior) до процесуальних норм ставить під загрозу зобов'язання ефективно карати за посягання на фінансові інтереси Союзу. У справі Суд ЄС протиставив принцип «lex mitior» іншому засадничому принципу правовладдя «час керує дією» (tempus regit actum), і зрештою заперечив здатність зворотної дії сприятливішої процесуальної норми обмежувати верховенство права Союзу. Водночас заборона зворотної дії щодо матеріального кримінального права залишається безумовним і неподоланним стандартом [15]. Аналіз кейсу демонструє, що навіть у межах, здавалося б, уніфікованого поняття темпоральної законності різні нормативні режими (матеріальний і процесуальний) можуть породжувати протилежні висновки щодо балансування.

Український контекст ставить питання темпоральної законності щодо законодавчих актів та актів правозастосування, зокрема рішень Конституційного Суду України про визнання нормативних положень неконституційними. О. Пушняк доволі критично аналізує усталену позицію вітчизняних судів, згідно з якою частина друга статті 152 Конституції України, що визначає момент втрати чинності неконституційними приписами, тлумачиться як така, що унеможливлює ретроактивність відповідних рішень Конституційного Суду. Дослідник доводить, що таке тлумачення спирається на поверхневе прочитання конституційної норми і не пояснює логічного зв'язку між констатацією моменту втрати чинності та висновком про відсутність зворотної дії рішення. Водночас практика Верховного Суду в окремих справах фактично визнає негайну дію таких рішень щодо незавершених правовідносин, називаючи це «прямою (перспективною)» дією, що лише посилює термінологічну плутанину між трьома темпоральними режимами, розглянутими вище [16].

Особливої гостроти темпоральний вимір законності набуває в умовах воєнного стану, коли обмеження конституційних прав і свобод стає предметом підвищеної правової чутливості. Частина друга статті 64 Конституції України допускає встановлення окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану виключно із зазначенням строку дії цих обмежень, а Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня уточнює, що передбачені законом обмеження є вичерпними, не підлягають розширеному тлумаченню, а строк їх застосування не може перевищувати строку, на який запроваджено відповідний режим [1].

Доречним буде згадати, що в Україні було запроваджено воєнний стан Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [17]. Правові засади відповідного режиму визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [18]. Перелік прав, які можуть обмежуватися на підставі статті 64 Конституції України, залишається вичерпним [6].

Г. Остапенко, досліджуючи функціонування правової визначеності в умовах воєнного стану в Україні, показує, що часовий чинник тут виконує роль обмежувального механізму особливого роду. Відновлення порушеного права можливе незалежно від того, коли саме було вчинено правопорушення, однак із плином часу таке відновлення може негативно позначитися на добросовісних учасниках правовідносин. Таким чином, строки позовної давності та строки перегляду судових рішень функціонують як межа, перетин якої закриває можливість перегляду рішення [19]. На думку автора, таке спостереження демонструє, що в умовах війни темпоральний вимір законності перестає бути суто доктринальною абстракцією і перетворюється на практичний інструмент забезпечення доступу до правосуддя.

Перспектива повоєнного відновлення правовладдя в Україні додає темпоральному виміру законності ще один аспект складності, проблему перехідних заходів. Як вбачається з аналізу оновленого змісту «Мірила правовладдя», ухваленого Венеційською Комісією у 2025 році, відновлення правовладдя після його регресу не обов'язково означає повернення до попереднього стану і не повинне відтворювати систему, яка виявилася вразливою до підриву. Навпаки, таке відновлення має усувати самі вади, що уможливили регрес. Водночас, ефективне відновлення правовладдя в розумний строк має враховувати принципи правової визначеності (легітимні

очікування, «вирішена справа» (res judicata), передбачуваність і заборону зворотної дії), зокрема через запровадження перехідних заходів [20]. Відповідно, тут можна стверджувати про пряме безпосереднє значення для української практики судової реформи та деокупаційного законодавства, оскільки саме темпоральна конструкція перехідних норм визначатиме, чи відповідатиме таке відновлення стандартам правовладдя, яке воно покликане відновити.

Висновки. Здійснене філософсько-правове дослідження дало змогу концептуалізувати темпоральний вимір законності як структурну передумову правовладдя. Відповідно до поставлених завдань отримано такі результати.

1. Реконструйовано історико-доктринальні витоки заборони зворотної дії несприятливих правових приписів (від римського правила «lex ad praeterita non valet» і феодосіанської норми до сучасної конституційної практики) та систематизовано три темпоральні режими дії правової норми: зворотний, негайний і перспективний. Показано, що розрізнення негайної та перспективної дії має не термінологічне, а радше змістове значення, оскільки помилкове віднесення норми до одного з режимів здатне або невиправдано розширити захист набутих прав, або позбавити особу гарантій, на які вона розраховувала.

2. Виявлено звуженість конституційної моделі заборони зворотної дії закону в Україні порівняно з окремими європейськими аналогами як щодо кола суб'єктів (поширення виключно на фізичних осіб), так і щодо підстав зворотної дії (лише пом'якшення чи скасування відповідальності). Простежено розвиток юридичних позицій Конституційного Суду України щодо правової визначеності від Рішення 1997 року № 1-зп до сучасної практики. Обґрунтовано, що дія в часі рішень самого органу конституційної юрисдикції залишається недостатньо теоретично опрацьованою й суперечливо витлумаченою вітчизняними судами проблемою.

3. Зіставлення вітчизняної моделі темпоральної законності з європейськими стандартами показало їхню структурну подібність у визнанні базового правила неретроактивності несприятливих норм з усталеним винятком для принципу «lex mitior», водночас виявивши, що навіть у межах уніфікованого, на перший погляд, стандарту різні нормативні режими (матеріальний і процесуальний) можуть породжувати протилежні висновки щодо темпорального балансування, як засвідчує практика Суду Європейського Союзу.

4. Визначено специфіку прояву темпорального виміру законності в умовах воєнного стану. Основною гарантією слугує не лише перелік прав, що підлягають обмеженню, а й обов'язкова темпоральна визначеність меж такого обмеження. Обґрунтовано, що перспектива повоєнного відновлення правовладдя в Україні додає темпоральному виміру законності проблему перехідних заходів, темпоральна конструкція яких (момент набрання чинності, коло охоплюваних правовідносин, наявність чи відсутність зворотної дії) визначатиме, чи відповідатиме саме відновлення правовладдя стандартам, які воно покликане відновити.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому опрацюванні конституційно-процесуальної проблеми дії в часі рішень органів конституційної юрисдикції, а також у порівняльному аналізі моделей темпорального регулювання перехідного правосуддя в постконфліктних державах.

Інформація про використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України / В. Венгер та ін. ; ред. М. Козюбра. Київ, 2021. 151 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/mirylo_verhovenstva_prava_pravovladdya_nacionalnogo_rivnya._praktyka_ukrayiny_2021.pdf (дата звернення: 11.07.2026).

2. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2007. Т. 64. С. 3–9. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6972/Kozyubra_Pry`ncy`py`_verxovenstva.pdf (дата звернення: 11.07.2026).

3. Kryvoi Y., Matos S. Non-Retroactivity as a General Principle of Law. *Utrecht Law Review*. 2021. Vol. 17, no. 1. P. 46–58. URL: https://doi.org/10.36633/ulr.604 (date of access: 11.07.2026).

4. Панкратова В. О. Заборона зворотної дії нормативно-правових актів як прояв стабільності законодавства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70), № 6. С. 1-6. DOI https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.6/01

5. Пушняк О. В. Питання дії права в часі при подоланні прогалин у законодавстві. *Теорія і практика правознавства*. 2013. № 2. С. 1–15. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tipp_2013_2_4.pdf&P21DBN=UJRN (дата звернення: 11.07.2026).

6. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.07.2026).

7. Богатюк О. Formation of the Principle of Legal Certainty in the Legal Positions of the Constitutional Court of Ukraine. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. No. 2. P. 38–44. DOI: https://doi.org/10.35774/app2022.02.038

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) : Рішення Конституц. Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text (дата звернення: 11.07.2026).

9. Луць Л. А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 21–27. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/2 (дата звернення: 11.07.2026).

10. Гуйван П. Д. Правова визначеність як складова частина принципу верховенства права. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Юридичні науки*. 2017. № 17. С. 11–17. URL: https://inlawalmanac.mgu.od.ua/v17/4.pdf (дата звернення: 11.07.2026).

11. European Court of Human Rights. Guide on Article 7 of the European Convention on Human Rights: No Punishment Without Law. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_eng (date of access: 11.07.2026).

12. Мірило правовладдя : ухвалено Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні. URL: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf (дата звернення: 01.07.2026).

13. Meerbeeck J. V. The Principle of Legal Certainty in the Case Law of the European Court of Justice: From Certainty to Trust. *European Law Review*. 2016. Vol. 41, no. 2. P. 274–288. URL: https://www.academia.edu/12521882/The_principle_of_legal_certainty_in_the_case_law_of_the_European_Court_of_justice_from_certainty_to_trust (date of access: 11.07.2026).

14. Paunio E. Beyond Predictability: Reflections on Legal Certainty and the Discourse Theory of Law in the EU Legal Order. *German Law Journal*. 2009. Vol. 10, no. 11. P. 1469–1493. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/beyond-predictability-reflections-on-legal-certainty-and-the-discourse-theory-of-law-in-the-eu-legal-order/19AE05489C64ABA9AF4DD66C0E261DF8 (date of access: 11.07.2026).

15. Peirone F. Time Clash: The Court of Justice Limits the Temporal Scope of Lex Mitior. *European Constitutional Law Review*. 2024. No. 20. P. 593–614. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/european-constitutional-law-review/article/time-clash-the-court-of-justice-limits-the-temporal-scope-of-lex-mitior/2166F4BDBDA54C1096ABABC38226EE9B (date of access: 11.07.2026).

16. Пушняк О. В. До питання про зворотну дію в часі рішень Конституційного Суду України. *Теорія і практика правознавства*. 2021. Т. 2, №. 20. С. 6-49. DOI: https://doi.org/10.21564/2225-6555.2021.2.244265

17. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 1 трав. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 11.07.2026).

18. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 11.07.2026).

19. Ostapenko H. The Role of Legal Certainty Principle in Provision of Access to Justice in Ukraine in Wartime. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. No. 3(20). P. 27–39. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1690878338.pdf (date of access: 11.07.2026).

20. Venice Commission. The Updated Rule of Law Checklist. Strasbourg : Venice Commission, 2025. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2025)002-e (date of access: 11.07.2026).

REFERENCES

1. Venher, V., Holovatyi, S., Zaiets, A., Zvieriev, Ye., Koziubra, M., Matvieieva, Yu., & Tseliev, O. (2021). *Myrylo verkhovenstva prava pravovladdia natsionalnoho rivnia: praktyka Ukrainy* [Rule of law checklist at the national level: the case of Ukraine] (M. Koziubra, Ed.). Kyiv. Retrieved from https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/mirylo_verhovenstva_prava_pravovladdya_nacionalnogo_rivnya._praktyka_ukrayiny_2021.pdf [in Ukrainian].
2. Koziubra, M. I. (2007). Pryntsypy verkhovenstva prava i pravovoi derzhavy: yednist osnovnykh vymoh [The principles of the rule of law and the Rechtsstaat: the unity of fundamental requirements]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky, 64*, 3–9. Retrieved from https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6972/Kozyubra_Pry`ncy`py`_verxovenstva.pdf [in Ukrainian].
3. Kryvoi, Y., & Matos, S. (2021). Non-Retroactivity as a General Principle of Law. *Utrecht Law Review, 17*(1), 46–58. https://doi.org/10.36633/ulr.604.
4. Pankratova, V. O. (2020). Zaborona zvorotnoi dii normatyvno-pravovykh aktiv yak proiav stabilnosti zakonodavstva [The prohibition of the retroactive effect of regulatory legal acts as a manifestation of legislative stability]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky, 31*(70), 1-6. DOI https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.6/01 [in Ukrainian].
5. Pushniak, O. V. (2013). Pytannia dii prava v chasi pry podolanni prohalyn u zakonodavstvi [The issue of the temporal effect of law in overcoming gaps in legislation]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva, 2*, 1–15. Retrieved from https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tipp_2013_2_4.pdf&P21DBN=UJRN [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text [in Ukrainian].
7. Bohatiuk, O. (2022). Formation of the Principle of Legal Certainty in the Legal Positions of the Constitutional Court of Ukraine. *Aktualni problemy pravoznavstva, 2*, 38–44. DOI: https://doi.org/10.35774/app2022.02.038 [in Ukrainian].
8. Constitutional Court of Ukraine. (2005). Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi pro postiine korystuvannia zemelnymy diliankamy vid 22.09.2005 № 5-rp/2005 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on permanent use of land plots of 22 September 2005 No. 5-rp/2005]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text [in Ukrainian].
9. Luts, L. A. (2023). Pryntsyp pravovoi vyznachenosti: suchasnyi stan ta perspektyvy [The principle of legal certainty: current state and prospects]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, 8*, 21–27. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/2 [in Ukrainian].
10. Huivan, P. D. (2017). Pravova vyznachenist yak skladova chastyna pryntsypu verkhovenstva prava [Legal certainty as a component of the rule of law principle]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Seriia: Yurydychni nauky, 17*, 11–17. Retrieved from https://inlawalmanac.mgu.od.ua/v17/4.pdf [in Ukrainian].
11. European Court of Human Rights. (2026). *Guide on Article 7 of the European Convention on Human Rights: No Punishment Without Law*. Retrieved from https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_eng.
12. Venice Commission. (2016). *Myrylo pravovladdia* [Rule of law checklist]. Retrieved from https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf [in Ukrainian].
13. Van Meerbeeck, J. (2016). The Principle of Legal Certainty in the Case Law of the European Court of Justice: From Certainty to Trust. *European Law Review, 41*(2), 274–288. Retrieved from https://www.academia.edu/12521882/The_principle_of_legal_certainty_in_the_case_law_of_the_European_Court_of_justice_from_certainty_to_trust.
14. Paunio, E. (2009). Beyond Predictability: Reflections on Legal Certainty and the Discourse Theory of Law in the EU Legal Order. *German Law Journal, 10*(11), 1469–1493. Retrieved from https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/beyond-predictability-reflections-on-legal-certainty-and-the-discourse-theory-of-law-in-the-eu-legal-order/19AE05489C64ABA9AF4DD66C0E261DF8.
15. Peirone, F. (2024). Time Clash: The Court of Justice Limits the Temporal Scope of Lex Mitior. *European Constitutional Law Review, 20*, 593–614. Retrieved from https://www.cambridge.org/core/journals/european-constitutional-law-review/article/time-clash-the-court-of-justice-limits-the-temporal-scope-of-lex-mitior/2166F4BDBDA54C1096ABABC38226EE9B.
16. Pushniak, O. V. (2021). Do pytannia pro zvorotnu diiu v chasi rishen Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [On the retroactive effect in time of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva, 2*(20), 6–49. https://doi.org/10.21564/2225-6555.2021.2.244265 [in Ukrainian].

17. President of Ukraine. (2022). Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022 [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine of 24 February 2022 No. 64/2022]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text [in Ukrainian].

18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of 12 May 2015 No. 389-VIII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].

19. Ostapenko, H. (2023). The Role of Legal Certainty Principle in Provision of Access to Justice in Ukraine in Wartime. *Access to Justice in Eastern Europe, 3*(20), 27–39. https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1690878338.pdf.

20. Venice Commission. (2025). *The Updated Rule of Law Checklist*. Venice Commission. Retrieved from https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2025)002-e.

Kovalchuk Nazar Serhiiovych
PhD Student (Third-cycle Doctoral Student)
National University of Ostroh Academy
2, Seminarska str., Ostroh, Ukraine
orcid.org/0009-0003-4527-8129

THE TEMPORAL DIMENSION OF LEGALITY IN THE RULE OF LAW

Relevance of the problem. *Legality, as a component of the rule of law, is traditionally considered in a static dimension, namely as the formal compliance of public authorities' actions with the provisions of the law in force. However, the temporal component of this requirement mostly remains outside the scope of scholarly attention, although law operates not only within the spatial limits of its jurisdiction but also in time. Accordingly, the question of which legal norm determines the legal consequences of a particular fact remains no less relevant than the question of the existence of the norm itself. This problem becomes particularly acute under martial law and in view of the expected post-war transformation of the Ukrainian legal order. The temporal certainty of the limits of legislative restrictions and transitional mechanisms thus becomes a practical rather than merely doctrinal requirement.*

The purpose of the study *is to provide a philosophical and legal conceptualisation of the temporal dimension of legality within the structure of the rule of law, to systematise the temporal regimes of the operation of legal norms, and to identify problem areas of their implementation in Ukrainian legal theory and practice.*

Research methods. *The historical-legal method was applied to reconstruct the genesis of the principle of non-retroactivity; the comparative-legal method was used to compare constitutional models of the prohibition of retroactive application of law; formal-dogmatic analysis was applied to the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine; the systemic-structural method was used to arrange the temporal regimes of the operation of legal norms; and the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union was also analysed.*

Research results. *The study systematises three temporal regimes of the operation of a legal norm: retroactive, immediate and prospective. These regimes form the conceptual basis for analysing legality in time. The study reveals the narrowness of Ukraine's constitutional model of prohibiting retroactive application of law in comparison with certain European analogues. It analyses the development of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine on legal certainty, from its 1997 decision to contemporary practice. It is substantiated that the temporal effect of decisions of the body of constitutional jurisdiction remains an insufficiently theorised issue. The study demonstrates that European standards, including Article 7 of the Convention, the doctrine of the Court of Justice of the European Union and the principle of lex mitior, combine stability with recognised exceptions. It is established that the conditions of martial law and transitional justice require additional regulation of the temporal limits of derogations and transitional measures.*

Key words: *legality, rule of law, temporal dimension of law, legal certainty, prohibition of retroactive application of law, lex mitior principle, Constitutional Court of Ukraine, martial law.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.11.2026